

BALKANLAR'DA TÜRKÇE EĞİTİMİNE DAİR BİR PROGRAM: DOBRUCA ÖRNEĞİ

A Curriculum about Turkish Language Education in the Balkans: Case of Dobruja

Ersoy TOPUZKANAMIŞ*

Özet: Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar yaklaşık beş yüz yıl hüküm sürdüğü Balkanlar, eğitim tarihi açısından incelenmesi gereken bir alandır. Bu tarihi incelerken kullanılacak araçlardan biri, programlardır. Bu programlardan birisi de bugünkü Romanya'nın güney ve doğusu ile Bulgaristan'ın kuzeyindeki toprakların bir kısmını içine alan bir bölge olan Dobruca'da hazırlanmıştır. 15 sayfa uzunluğundaki program, Mecidiye Medresesi Mezunları Birliği tarafından hazırlanıp 1937 yılında Köstence'de Emel Matbaası'nda basılmıştır. Program ve ders amaçlarında Montaigne, Locke, Pestalozzi, Comenius gibi eğitimci ve filozoflara atıfta bulunulması dikkat çekicidir. Programın genel amacı Dobruca bölgesindeki Türk okullarını aynı alt amaçlar çerçevesinde birleştirmektir. Programda din: Kuran, tecvit, din dersleri, din tarihi, dinî yırlar; ana dili: okumak yazmak (alfabe), kıraat, gramer, tahrir, ezber; musiki; resim dersleri yer almaktadır. Din ve Türkçe derslerine büyük yer ayıran program hacim bakımından büyük olmadığı için ve genel olarak sadece ders konularının sırasını verdiği için bir çerçeve program görünümündedir. Programın Türkçe dersi kısmının 1924, 1926 ve 1930 Türkçe programlarıyla benzerlikler taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, Balkanlar, Dobruca, Türkçe programı

Abstract: The Balkans is an area which was under Ottoman Empire rule lasting from the 15th century up until the early 20th. This period is also an area that needs further research on the history of education. As doing research on the history of education in the Balkans, curricula are one of the main materials that can be used by researchers. One of these curriculum was prepared in Dobruja territory which comprises two areas: the north part belongs to Romania and the south part belongs to Bulgaria now. The mentioned curriculum, which was printed in Constanza, 1937, consisted of 15 pages. It was published by Association of Mecidiye Madrasah Graduates in Emel Print House. In the objectives of this curriculum and syllabus it is remarkable that there are references to some educators and philosophers like Montaigne, Locke, Pestalozzi, and Comenius. The overall objective of this curriculum is to integrate the Turkish schools within the same sub-objectives in Dobruja area. There are classes in the curriculum such as religion: Quran Recitation, religion classes, history of religion, religious hymns; mother language: read and write (alphabet), reading, grammar, composition, memorization; music; painting classes. The curriculum, which has just an overall list of classes, gives great importance to religion and Turkish language education. Therefore, it seems like a framework program. It is also seen that the Turkish classes part of the curriculum has similarities with the 1924, 1926 and 1930 Turkish curricula.

Key Words: Turkish language education, The Balkans, Dobruja, Turkish language curriculum

Giriş

Balkan coğrafyası, Avrupa'nın güneydoğusunda, Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar yaklaşık beş yüz yıl hüküm sürdüğü büyük bir bölgedir. Bu bölgede bulunan birçok farklı etnik unsur Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak yüzyıllarca bir arada yaşamış, 19. yüzyılda meydana gelen çeşitli karışıklıklar neticesinde başlayan toprak kayıplarıyla, özellikle de 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşlarıyla, ayrı birer devlet hâline gelmiştir. Bu savaşlar sırasında ve sonrasında birçok insan hayatını

* (Dr.), Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Balıkesir/Türkiye, e-mail: ersoytopuzkanamis@gmail.com

kaybetmiş, bunun yanında binlerce Türk, ya Anadolu'ya göç etmiş ya da Balkan coğrafyasında kalıp azınlık durumuna düşmüştür. Yaklaşık beş yüzyıllık bir hâkimiyet süresini içeren bu dönem, eğitim tarihi açısından ayrıca incelenmesi gereken bir alandır. Balkanlar'daki Türkçe eğitiminin tarihi incelenirken bölgenin yukarıda özetlenen tarihî sürecine uygun bir yol takip etmek doğru olacaktır. Bu bakımdan Balkanlar'daki Türkçe eğitimin tarihini "Osmanlı Dönemi" ve "Osmanlı Sonrası Dönem" olarak iki ayrı kısımda ele almak yerindedir. Osmanlı Devleti döneminde Balkanlar'daki Türkçe eğitimin, Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerindeki durumuna paralel olarak yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Medreseler eliyle yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinde Türkçe eğitimi yapılmamasının yanında 15. yüzyıla kadar eğitim dili de Arapçadır. Ancak 15. yüzyıldan sonra kaynak kitapların Türkçeye çevrilmesiyle eğitim dili Türkçe olmuştur. Bu medreselerde din derslerinin yanında Arapça sarf, nahiv, beyan, edebiyat gibi dersler okutulmuş, ancak 1909 yılından sonra Osmanlı sarfı, nahiv ve belagat, yazı, imla ve kitabet dersleri konularak Türkçe eğitimi başlamıştır.¹

Medreselerin yanında sıbyan mektepleri de Osmanlı Dönemi'nde Türkçe eğitimin yapıldığı bir başka kurumdur. Bu okullar, daha çok elifba, kıraat, tecvit, hüsn-i hat ve ilmihâl gibi temel dinî bilgilerin verildiği ilkökul düzeyindeki okullardır. Mahalle mektebi adıyla da anılan okullarda hemen her mahallede, genelde o mahalledeki caminin imamı olan bir hoca eğitim vermektedir. 19. yüzyılda yapılmaya çalışılan bazı düzenlemelerle okullara Türkçe inşa ve kitabet adıyla yazma eğitimi, sarf, nahiv adlarıyla dil bilgisi dersleri verilmeye başlanmış fakat bu düzenlemeler daha çok iptidai mekteplerde veya rüştiyelerde sürdürülmüştür.² Osmanlı Dönemi'nde Bulgaristan'da 142 medrese, 273 mektep, Yunanistan'da 182 medrese, 315 mektep, eski Yugoslavya'da 223 medrese, 1134 mektep ve Arnavutluk'ta 28 medrese, 121 mektep olmak üzere toplam 575 medrese ve 1843 mektebin yapıldığı tespit edilmiştir.³ Bu sayılar bile Osmanlı'nın bölgenin eğitimine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Osmanlı Dönemi'nde bu kadar yatırım yapılan Balkan coğrafyasında, Balkan Savaşları'ndan sonra Türkler baskı sonucu göç etmeye başlamış, Türk nüfus azalmış ve Türk okulları yavaş yavaş kapanmıştır. Bununla birlikte bazı dönemlerde çeşitli uygulamalarla Türkler ana dillerinde eğitim yapabilmişlerdir.⁴ Balkan coğrafyasındaki bu tarih ve eğitim sürecinin gözlemlenebileceği önemli bölgelerden biri olan Dobruca hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

Dobruca

Dobruca, bugünkü Romanya'nın güney ve doğusu ile Bulgaristan'ın kuzeyindeki toprakların bir kısmını içine alan bir bölgedir. Bölgenin batısında ve kuzeyinde Tuna Nehri, doğusunda Karadeniz ve güneyinde Deliorman Bölgesi bulunmaktadır. 23.000 km²lik bir yüzölçümüne sahip olan bu alan dâhilinde Babadağı, Balçık, İshakça, Köstence, Mecidiye, Silistre ve Tulça şehirleri yer almaktadır. Bu şehirler aynı zamanda Müslüman Türk nüfusun geçmişte ve günümüzde yoğun olduğu yerlerdir.⁵

¹ Beşir Göğüş, "Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970, s. 123-124; Mehmet İpşirli, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 327-328.

² Cahit Baltacı, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, Ankara 2004, s. 6-7; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2012, s. 148.

³ M. İpşirli, *a.g.e.*, s. 328.

⁴ Nuray Kayadibi, "Balkanlarda Türkçe Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış" *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (Saraybosna 17-19 Mayıs 2013) Bildiri Kitabı*, Cilt: 2, Editör: Mustafa Arslan, International Burch University Publishing, Sabah Print, Saraybosna 2013, s. 130.

⁵ Kemal H. Karpat, "Dobruca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 482; Burcu Büyükbaş, *1844 Nüfus Sayımına Göre Dobruca*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006, s. 1.

Tarih boyunca farklı etnik unsurların yaşadığı bu bölge, 3. yüzyıldan itibaren Hun, Avar, Bulgar; 13. yüzyıldan itibaren Peçenek, Uz, Kuman, Tatar ve Selçuklu Türkleri⁶; 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyeti 19. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir.⁷ 1913'te bölgede 36.000 civarında olan Türk ve Tatar nüfusu genel nüfusun %15'ine karşılık gelmekteydi. 1938'de ise 25.000 civarında Tatar, 20.000 civarında da Türk nüfus olduğu tahmin edilmektedir.⁸ Bölgede yaklaşık altı yüz yıllık bir Osmanlı hâkimiyetinden kalan Türk varlığının yanında Kırım'dan 19. yüzyılın ortalarında göçmüş olan Tatarlar, Nogaylar ve Gagavuzlar da bulunmaktadır.⁹

Dobruca'da Eğitim

Dobruca'da; Babadağ, Hacıoğlu Pazarcık, Köstence, Mangalya, Mecidiye, Silistre ve Tulça kazalarında ve bağlı yerleşim yerlerinde farklı derecelerde medreseler bulunmakta idi. Bu medreseler, bölge Osmanlı'nın elinde çıktıktan 1. Dünya Savaşı'na kadar birer birer kapanmıştır. Son kapanan medrese, önce Babadağı'nda olduğu hâlde çeşitli sebeplerle Mecidiye'ye taşınan Babadağı Medresesidir. Bu medrese, Gazi Ali Paşa'nın 1610 yılında kendi adına yaptırdığı caminin yanına, II. Mahmud tarafından 1837'de yaptırılmıştır. Bunun yanında 1600'lü yılların ortalarında bölgeyi gezmiş olan Evliya Çelebi, Babadağ'da birçok medrese olduğunu kaydetmiştir.¹⁰ 1880 yılına kadar medrese adıyla faaliyet gösteren Babadağı Medresesi 1880-1901 yılları arasında İslam Semineri adıyla hizmet vermiştir.¹¹ Seminarın kuruluşunda bir program hazırlanarak sabahları Arap dili, feraiz ve tefsir derslerini, öğleden sonra da Rumence derslerin okutulması karara bağlanmıştır. 1904'te Seminar için bir yönetmelik hazırlanarak eğitim süresinin 8 yıla çıkarılması ve talim-i kıraat, sarf, nahiv, mantık, maani, mevize, akait, fıkıh ve feraiz derslerinin okutulması öngörülmüştür. 20. yüzyılın başında Mecidiye'ye taşınan medresede Mecidiye Semineri adıyla eğitime devam edilmiştir. Seminerde Türk dili dersleri 1907 yılından itibaren verilmeye başlanmış, 1935'te Bükreş Büyükelçisi olarak Semineri ziyaret eden Hamdullah Suphi Tanrıöver'in isteğiyle Arap harfleri yerine Latin harfleri kabul edilmiş, 1965 yılında Seminar, öğrenci yokluğundan kapanmıştır.¹²

Kendisi de burada okumuş olan Kemal Karpat'ın anlatımına göre¹³ Mecidiye Seminerinde günlük toplam 7 saatlik dersin 3 saati, içeriğini Türk öğretmenlerin belirleyip Türkçe verdikleri Kuran, fıkıh, ahlak, tarih, İslam tarihi ve Türkçe derslerine, kalan 4 saat ise Rumen Eğitim Bakanlığının programına göre hazırlanmış, Rumence verilen derslere ayrılmıştır.

⁶ Şule Şeyma Yıldız, *Avrupa Birliği Eşiğindeki Romanya'da Müslüman-Türk Azınlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s. 34.

⁷ Kemal H. Karpat, *a.g.m.*, s. 484.

⁸ Mihai Maxim, "Romanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 171.

⁹ Şemseddin Sami, "Dobruca", *Kamûsü'l-Âlâm*, Mihran Matbaası, Cilt: 3, İstanbul 1308, s. 2169; Zekeriyâ Kurşun, "Avrupa'da Bir Türk İslam Diyarı: Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve İdari Yapısı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 931; M. Maxim, *a.g.m.*, s. 171; Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 9.

¹⁰ Münir Aktepe, "Babadağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 372.

¹¹ Semavi Eyice, "Ali Paşa Camii ve Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 431.

¹² Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 111-115; Nedim Mahmut, "Romanya'da Türkçe Eğitim Hayatı (Başlangıçtan İkinci Dünya Savaşına Kadarki Dönem)", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998)*, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 340; Gülşen Yusuf İsmail, "Dobruca Bölgesinde: Mecidiye Kasabasının Tarihi (1. Bölüm)", *Kalgay*, 40.2006, <http://www.kalgaydergisi.org/index.php?sayfa=dergiicerik&sayi=40&kod=114>, 25.04.2014; Gülşen Yusuf İsmail, Dobruca Bölgesinde: Mecidiye Kasabasının Tarihi (2. Bölüm), *Kalgay*, 41. 2006, <http://www.kalgaydergisi.org/index.php?sayfa=yazaryazidetay&yazi=101>, 25.04.2014; Ciden Sena Menabit, *Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Dayalı Romanya Türklerinin Dili ve Söz Varlığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 30.

¹³ Kemal H. Karpat, *Dağı Delen İrmak*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 72.

Dobruca'daki eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir diğer kurum ise sıbyan mektepleridir. Genelde camilerin yanında bulunan küçük bazı binalardaki sıbyan mekteplerinde yapılan eğitim faaliyeti sırasında çocuklar elifba öğrendikten sonra Kuran'dan bazı sureler ile çeşitli duaları okuyup öğrenirlerdi.¹⁴ Buradaki eğitim daha çok dua ve Kuran okumaya ve ezberlemeye yönelik olduğundan, doğrudan doğruya Türkçe eğitimi sayılması zordur.

19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında açılan rüştiyeler, Dobruca'daki ortaokul düzeyindeki eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üç yıllık bir süreyi kapsayan rüştiyeler Dobruca bölgesindeki Babadağ, Köstence, Mecidiye, Silistre ve Tulça'da bulunmaktaydı. Rüştiyeler 1. Dünya Savaşı sonrası kapatılıp yerlerine "numune okulları" adında yedi yıllık okullar açılmıştır.¹⁵

Evlia Çelebi'nin bahsettiğine göre 17. yüzyılda Babadağı'nda 20, Hacıoğlu Pazarcık'ta 11, Karasu'da ve Mangalya'da 7'ser, Silistre'de ise 40 tane sıbyan mektebi bulunmaktadır. Osmanlı'nın Dobruca bölgesinden çekilmeden önce hazırlanan, H 1293 (M 1876) yılına ait, en son Tuna Salnamesi'ne göre Babadağı, Balçık, Hacıoğlu Pazarcık, Hırsova, Köstence, Maçın, Mecidiye, Silistre ve Tulça'da 1'er rüştiye ve bu okullarda toplam 524 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca aynı salnamede; Babadağ'da 1 (80 öğrenci), İsakçı'da 11, Köstence'de 4, Mahmudiye'de 6 ve Tulça'da 4 (170 öğrenci) sıbyan mektebi olduğu da kaydedilmiştir.¹⁶ Kemal Karpat, tarih vermeden Silistre'de 40, Babadağı'nda ise 20 sıbyan mektebi olduğu bilgisini vermektedir. Türk okulları, birçok sıkıntı ve baskı görülmeyle beraber, 2. Dünya Savaşı'na kadar açık kalmıştır.¹⁷

Dobruca'da Osmanlı hâkimiyeti sonrası azınlık durumuna düşen Müslüman Türk toplulukları, eğitim amaçlı çeşitli adlar altındaki cemiyetlerde birleşme yoluna gitmişlerdir. Bu cemiyetlerden biri 1911 yılında kurulan Mecidiye Müslüman Semineri Mezunları Cemiyeti idi. Bu cemiyetin merkezi de Mecidiye idi.¹⁸ Dobruca'daki bu cemiyetlerin en başta geleni ise Dobrucalı aydın Müstecip (Hacı Fazıl) Ülküsal tarafından kurulan Dobruca Türk Hars (Kültür) Birliğidir. Emel dergisi mensuplarının da desteğini alan bu cemiyet birçok faydalı iş yapmıştır. Fakat bu cemiyetler birçok farklı nedenden ötürü uzun ömürlü olamamış ve birkaç yıl içinde kapanmıştır.¹⁹

Dobruca İptidai Türk Mekteplerinin Birleşmiş Programı

Yazının konusunu oluşturan program, kaynaklarda Mecidiye Müslüman Semineri Mezunları Cemiyeti olarak geçen Mecidiye Medresesi Mezunları Birliğinin hazırladığı bir programdır. 1937 yılında Köstence'de Emel Matbaası'nda basılan program 15 sayfa uzunluğundadır. Kitabın başlığı rika, metin kısmı ise nesih ile basılmıştır. Bu zamana kadar bundan başka bir programın hazırlandığı veya uygulandığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnız, Ülküsal'ın verdiği bilgiye göre program 1966 yılında hâlâ yürürlükte.²⁰ Fakat Karpat'ın yukarıda alıntılanan anıları ve Osmanlı hâkimiyetinin çok önce bittiği dikkate alınırsa bu programdan önceki eğitimin çok sistemli gitmediği düşünülebilir.²¹

Mecidiye Medresesi Mezunları Birliği, 9 Mayıs 1935'te Köstence'de bir genel toplantı düzenlemiş, bu toplantıda Dobruca'daki eğitim faaliyetleri hakkında konuşulmuş, okulları bugünkü düzensiz hâlimden kurtarıp ıslah etmek amacıyla bütün okulların tâbi olacağı bir program hazırlama konusu karara bağlanmıştır. Bu programı hazırlamak için kurulan beş kişilik

¹⁴ M. Ülküsal, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁵ M. Ülküsal, *a.g.e.*, s. 108 ve N. Mahmut, *a.g.m.*, s. 342.

¹⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna* (1293-1876), Def'a 9, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna.

¹⁷ Kemal H. Karpat, "Dobruca", s. 485.

¹⁸ M. Maxim, *a.g.m.*, s. 171.

¹⁹ Ali Aksu, "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX/1, 2005, s. 16.

²⁰ M. Ülküsal, *a.g.e.*, s. 112.

²¹ Kemal H. Karpat, *Dağı Delen Irmak*, s. 72.

komisyon 15-16 Ağustos ve 1-2 Eylül 1935 tarihlerinde toplanarak program taslağını hazırlamıştır.

Programın giriş bölümünde ifade edildiğine göre Dobruca Türkleri Hars Birliği İdare Merkezi, Mezunlar Birliğinin bu çalışmasını memnuniyetle karşılamış ve destek olacaklarını vaat etmiştir. Programın, bu merkeze ait olan Emel Matbaası'nda basılması da bu desteğin verildiği şeklinde yorumlanabilir.

Programda, Arap harflerine göre yapılacak eğitim esas alınmış ve Program buna göre düzenlenmiştir. Bu tercihin sebebi olarak da öğrencilerin Kuran'ı okuyabilmeleri için Arap harflerini bilmelerinin zorunlu olduğu, bunun yanında Rumence derslerde Latin harflerini zaten bildiği belirtilmiştir. Fakat "Arap harfleri" tabirinin yanında "eski harfler" tabiri de yer aldığı için Dobruca Türkleri arasında veya Dobruca Türk okullarında Latin harflerinin de kullanıldığı sonucu düşünülebilir.

Programda iptidai Türk okullarının amacı şu şekilde ifade edilmiştir: *İbtidâ'î mektebin başlıca gâyesi halk terbiyesidir. Bu da cem'iyetin her bir ferdinin vücûdını, havâssını, irâde ve fikrini, terbiye itmekle mümkün olur. Dobruca Türklerinin ibtidâ'î mektebinin gâyesi de burada yaşayan Türk halkının terbiyesi, onun rûhen yükselmesi ve beşeriyyete fayda getirebilecek bir kitle olarak yetişmesi olmalıdır. Şöyle ki ibtidâ'î mekteplerimiz: hayâtı iyi anlamış ve onunçün tâm hâzırlanmış, kendi kuvvet ve kudretlerine inanan ve güvenen; dînini, milletini ve memleketini seven iyi ahlâklı ve seciye sâhibi Müslimân evlâdları yetiştirmelidirler.*²² Bu amaç cümlesini desteklemek amacıyla, Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Bacon, Descartes, Locke gibi eğitimci filozofların görüşlerine atıfta bulunulması dikkat çekicidir. Bu düşünürlerin daha çok eğitimin toplumsal yönüyle alakalı görüşlerine yer verilerek ilkokulların, eğitim siteminde daha önemli olduğu düşüncesi savunulmuştur. Gerçekten de söz gelimi bu eğitimci filozoflardan Comenius (1592-1670), eğitimin herkesin hakkı olduğu düşüncesinin ve toplumsal okul anlayışının temelini atan kişi olarak bilinmektedir. Rousseau (1712-1778) ise insanın doğal eğitim sürecinden geçmesi gerektiğini savunarak kendinden sonra gelen birçok kişiyi etkilemiş biridir. Pestalozzi (1746-1827) eğitimin amacının çocukların zaten var olan kendi kendine faaliyet kabiliyetini geliştirerek ahlaken mükemmel ve ekonomik yönden kuvvetli yeni bir toplum meydana getirmek olduğunu kabul etmektedir.²³ Dolayısıyla programda ilköğretim okullarıyla toplumsal gelişme arasında kurulan bağ, sağlam düşünsel dayanaklarla desteklenmiştir. Bu düşünürlerin görüşlerine kısa da olsa yer verilmesi, Dobruca Türklerinin eğitim tarihini ve gelişmelerini takip etmesi ve birçoğunun da zaten İstanbul'da öğrenim görmüş olması ile yorumlanabilir.

Dobruca iptidai Türk okulları bu programa göre beş yıllık olarak ve programda yer alan dersler günde iki saat okutulmak üzere düzenlenmiştir. Programda şu derslere yer verilmiştir: Din: Kuran, tecvit, din dersleri, din tarihi, dinî yırlar; ana dili: okumak yazmak (alfabe), kıraat, gramer, tahrir, ezber; musiki; resim. Ders konuları verilirken her sınıfın üçer devreye ayrılmış olması dikkat çekicidir. Ders konuları genelde bu ayrılan devrelere göredir fakat bazen birkaç sınıf için bir arada verilmiştir.

Programa ilk önce konulan din dersi, programın %34'ünü oluşturmaktadır. Bu sebeple Dobruca Türkleri için İslamın ve Müslüman olarak yetişmenin pek çok şeyden daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ülküsal da aynı durumu ifade etmektedir: "Dobruca'daki Türkler (...), okumayı ve öğrenmeyi, her zaman, dinin ve peygamberin başlıca emirlerinden biri saymışlardır. Mutaassıp ve dini tam genişliği ve derinliği ile anlamayan hocaların öğütleri ve telkinleri ile okumayı, daha ziyade, dinî meseleleri öğrenmek ve bilmek şeklinde kabul

²² Dobruca İbtidâ'î Türk Mekteplerinin Birleşmiş Programı, Emel Matbaası, Köstence, 1937, s. 4.

²³ Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 117, 146; Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 34; Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara 2012, s. 177, 681-682.

etmişlerdir.”²⁴ Bunun yanında azınlık olarak, ana vatanından ayrı yaşamak zorunda kalan topluluklar için bu durumun çok doğal olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Din dersinin okul programına konmasındaki sebebin çocuklarda dinî ve ahlaki duygu uyandırılması ve geliştirilmesi, kişinin hayat terbiyesini alması ve ahirete hazırlanması olduğu belirtilmiştir. Dinî konular; Kuran, tecvit, din dersleri, din tarihi ve dinî yırlar başlıkları altında ayrıntılandırılmıştır. Birinci sınıfın ilk iki devresinde okuma yazma çalışmaları olacağı için Kuran dersinin üçüncü devreden itibaren verilmeye başlanması öngörülmüştür. Bu devreden sonra önce tecvitsiz ve makamsız olarak, hızlı bir şekilde; sınıflar ilerledikçe makama ve tecvide dikkat ederek okuma önerilmiştir. Hangi sınıf ve devrelerde hangi surelerin ve duaların okunacağı belirtildikten sonra Hıfzullah Raşit Öymen’den bir alıntıyla, “*Mu‘allim Kur’ân öğretirken hâfıza kuvvetine ‘alâka ve irâdenin de iştirâkini te’min itmeli ve çocukların muhâkeme kuvvetinden de faydalanmalıdır. Çünkü çocuk kendi kuvvet cehdini zorlayarak öğrendiği ve bellediği şey’i en kolay sûretde muhâfaza eder.*”²⁵ denmiştir. Burada yapılan alıntıya bakarak o dönem Dobruca aydınlarının Türkiye’yle yakınlıklarını kuvvetle sürdürdükleri çıkarılabilir.

Tecvit bölümünde yine her sınıf üç devreye ayrılarak her devre için ayrı ayrı tecvit konuları belirlenmiştir. Din dersleri bölümünde ise her sınıf ve devre için genel ilmihâl bilgilerinden olan iman ve İslamın şartlarıyla bunların farz ve sünnetleri gibi bilgilerin verilmesi öngörülmüştür. Din tarihi kısmı Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar peygamberler tarihi olarak ele alınmıştır. Bunun yanında üç büyük semavi dinin karşılaştırılması, Dört Halife Dönemi, Müslümanlığın Asya ve Avrupa Türk-Tatarları arasında yayılması gibi konulara da yer verilmiştir. Dinî yırlar başlığı altında ise 3, 4 ve 5. sınıflarda haftada bir saat bazı kolay duaların ve mevlidin öğretilmesine yer verilmiştir. Bunun yanında programda çok kısa olarak resim ve müzik dersleriyle ilgili amaçlar ve açıklamalara yer verilmiştir. Programda din öğretiminden sonra ana dili eğitimi bölümüne geçilmiştir.

Programa Göre Türkçe Eğitimi

Programda ana dili eğitimi ikinci sırada yer almakla birlikte programın %44’ünü kapsamaktadır. Bu orana göre Dobruca Türkleri için ilkokullarda ana dili eğitiminin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Türkçe eğitiminin ayrı ayrı alt başlıklarda ele alınması da bu eğitime verilen önemin bir göstergesidir.

Programda ana dili eğitimi verilmesinin amacı şöyle açıklanmıştır: “*İbtidâ’î mektebde ana dilinin okutulmasından maksad, çocukların açık ve doğru konuşmalarını, düşüne ve duyabilmelerini ve başkalarının söylediklerini yazdıklarını kolay anlamalarını te’min itmekdir.*”²⁶ Bundan başka Montaigne, Comenius ve Locke gibi pedagoğlara atıfta bulunularak, ana dilinin düşüncelerin arkadaşı olduğu ve bu bakımdan kıymetli ve gerekli ders olduğu belirtilmiş, ayrıca ana dili eğitiminin dini öğrenebilmek için bir yol olarak okutulduğu ifade edilmiştir. Gerçekten de Rönesans çağında yaşayan bu kişiler ilköğretimin ana diliyle yapılması gerektiğini ilk savunulardan biridir.²⁷ Bu ifadelerle bakarak program hazırlayıcıların dilin öneminin farkında oldukları ve dil derslerini de bir araç ders olarak kabul ettikleri söylenebilir.

Ana dili eğitimi şu başlıklara ayrılmıştır: *okumak yazmak (alfabe), kıraat, gramer, tahrir, ezber*. Bu ayırımın o dönem Türkiye’de uygulanmış 1930 programıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki, 1930 programında Türkçe dersi; *alfabe, kıraat, inşaat, temsil, imla, tahrir, gramer* ve *el yazısı* olarak kısımlara ayrılmıştır. Dobruca’da uygulanan programda da daha dar ama benzer bir ayırma gidilmiştir. Fakat 1930 programında böyle ayırım olmakla

²⁴ M. Ülküsal, *a.g.e.*, s. 105.

²⁵ Program, s. 6.

²⁶ Program, s. 9-10.

²⁷ İsmail Hakkı Tonguç, *İlk Öğretim Kavramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946, s. 24.

birlikte Türkçe dersinin bir bütün olduğu vurgulanmıştır.²⁸ Yazının konusu olan programda ise böyle bir bütünlük ifadesi bulunmamaktadır.

Ana dili başlığının altında ilk verilen kısım *okumak yazmak (alfabe)* başlığını taşımaktadır. Bu kısımda ilk okuma yazma çalışmaları sıralanmıştır. Programda ilk okuma yazma öğretimi bakımından *kelime usulünün* tercih edildiği belirtilmektedir. Bu usul, 1926 programında, “mükemmel bir kılavuz kitap kullanmak şartıyla” tavsiye edilen bir yöntemdir.²⁹ Dolayısıyla programın hazırlayıcılarının 1926 programından yararlandıkları söylenebilir. Bu usule göre takip edilecek yol şöyle sıralanmıştır: “1. Kelimenin ma'nâsını ifâde iden şey'in resmi, yâhûd şey'in kendisi çocukların gözleri önüne getirilerek havâss-ı hamselerinden geçilir. 2. Resim yapıdırılır. 3. Tadrîs olunacak kelime tahlîl idilir.”³⁰ Bu maddelerden sonra kelime usulünün “tahlil” kısmı şöyle ayrıntılandırılmıştır: “Kelime kısa ve kolay bir cümle içinde bulundurulur hecelere ve hecelerden seslere ayrılır. Öğretilecek (ses) tek tek ve sonra bütün talebeler tarafından söylenir. Bu “ses”in işâreti olan harf tahtaya ayrı ve açık olarak yazılır. Çocukların dimâğına iyice yerleşdirilmesi için mukavvâdan ve yâhûd plastilinden de yapılarak gösterilir... Bundan sonra kelime yazılır. Öğrenilen harflerle başka kelimeler dahi yazılır. Çocuklar bunları kopya ederler. Ba'zı kısa cümleler de yazılır. En nihâyet alfabe kitâbındaki ders ve resim kısa cümlelerle, çocukların anlayabilecekleri bir tarzda hikâyeye idilir. Bu münâsebetle biraz konuşulur. Ders mu'allim tarafından okunur. Çocuklar da toplu ve ayrı olarak okurlar.”³¹ Burada program hazırlayıcıları tarafından verilen bu açıklamaların, çok uzun bir zamanı kapsaması gereken bir süreçle ilgili olduğu göz önünde bulundurulduğunda oldukça kısa, yüzeysel ve yetersiz olduğu açıktır. Ayrıca harf ve kelime öğretiminden okumaya çok hızlı bir geçiş yapılması, iki etkinliğin aynı ders içinde yapılacağı düşüncesini doğurmaktadır ki bunun pek mümkün olmadığı ortadadır.

Ana dili başlığı altında yer verilen ikinci bölüm *kıraattir*. Bu bölümde okuma becerisi ele alınmıştır. Bölüm girişinde “*Kirâ'at dersleri ibtidâ'î tadrîsâtda en mühim mevki'i işgal ider. Çünkü çocukda mütâla'a hevesini arttırırlar.*”³² denerek okumanın düşünme hevesini arttırdığı için ilkökul eğitiminde önemli olduğu ifade edilmiştir. Bundan sonra 2. sınıftan itibaren yer verilmesi öngörülen kıraat dersinde dikkat edilecek bazı noktalara değinilmiştir. Bu noktalarda okuma parçasının çocuğun ilgisini çekmesine, ön bilgileri hatırlatılarak metne hazırlanmasına vurgu yapılmıştır. Günümüzde sıklıkla dile getirilen bu hususun o zamanki programda da görülmesi dikkat çekicidir. Sesli okuma kavramı kullanılmamakla birlikte, öğretmen tarafından örnek okuma yapılacağı ve ardından iyi öğrencilerin okuyacağı konularına temas edilmekle sesli okumaya yer verildiği görülmektedir. Ayrıca büyük sınıflarda iyi okuyan çocuklar olması hâlinde öğretmenin okumasına gerek olmadığı düşüncesi ifade edilmiştir. Okuma etkinliğinden sonra *ders hikâyeye idilir*³³ denilerek okuma ve konuşma etkinliklerinin beraberce yürütülmesi tavsiye edilmiştir. Burada öğretmenin de sorularla yardım etmesi istenmiştir. Son olarak kısa sözlü okuma derslerinde hazırlık, ita, bağlantı kurma, karşılaştırma, özetleme ve uygulama gibi aşamaların dikkate alınması istenmiştir. Buradan da okuduğunu anlama becerisinin aşamalarının programda yer aldığı görülmektedir.

Kıraat bölümünden sonra gramer kısmına geçilmiştir. Bu dersin amacı, öğrencilerin dilin doğru şekillerini kavramalarını, öğrenilen kuralların konuşurken ve yazarken uygulanmasını sağlamak olarak verilmiş, önceden beri sadece kural verip hayatla bağlantısı olmayan alıştırmalar yaptırmanın faydasızlığına vurgu yapılmıştır. Gramer dersinin çocukların yaşayışlarından ve oyunlarından çıkarılması gerektiği ve dersin ancak bu şekilde hoş bir hâle

²⁸ Maarif Vekâleti, *İlkmektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

²⁹ Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Millî Matbaa, İstanbul, 1926, s. 31.

³⁰ Program, s.10-11.

³¹ Program, s.11.

³² Program, s.11.

³³ Program, s.12.

gelerek çocuğun ilgisini çekeceği ifade edilmiştir. Gramer derslerinde “misallerden kaideye varmak” ve “kaideden misallere inmek” şeklinde ifade edilen iki yolun takip edilmesi istenmiştir ki bu yol bugünkü dil bilgisi öğretim yöntemlerinden tümevarım ve tümdengelimdir. Bu iki yöntemin uygulanmasından sonra da öğrenilenlerin uygulanması aşamasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Gramer dersinin amacı ve yöntemleri kısaca belirtildikten sonra hangi sınıf ve devrede hangi dil bilgisi konusunun verileceği sıralanmıştır. Buna göre gramer dersinin ikinci sınıf birinci devreden, beşinci sınıf üçüncü devreye kadar verilmesi planlanmıştır. Burada dikkat çeken husus noktalama konusunun gramer konularıyla birleştirilmesidir. Gramer konularının sınıf ve devrelere göre dağılımı şöyledir:

Çizelge 1. Dobruca Programında Dil Bilgisi Konularının Sınıf ve Devrelere Göre Dağılımı

Sınıf	Devre	Konu
2	1	Allah'ın yarattığı şeyler. İnsanın yaptığı şeyler. Cansız ve canlı olanları. Hepsinin birer adı olması.
	2	Birçok şey hakkında düşünceler. Cümle. Bunun sözlere ayrılması ve sözlerden oluşması. Sözlerin hecelerden, hecelerin de seslerden yapılması. Cümle nasıl yazılır?
	3	Cümlede kimin hakkında konuşulduğunu gösteren kısım, özne, “kim” ve “ne” soruları. Öznenin ne yaptığı; ne ve nasıl olduğunu gösteren kısım. Yüklem ne yapıyor. Ne ve nasıl sorguları.
3	1	İkinci sınıfta okunan şeylerin tekrarı. İsim. İsimle özne arasındaki fark. Cins isim, özel isim. Sıfat, zamir, adet ismi.
	2	Edat. İsimlerin, sıfatların, zamirlerin edatlanması.
	3	Kişi zamiri ve diğer kısım zamirler. Fiil, kısımları. Noktanın virgülün kullanılması için çalışılır.
4	1	Cümle hakkında açıklama ve alıştırmalar. Cümlenin kısımları. Ana cümle ve yan cümleler.
	2	Öbek, kısımları: tam ve eksik. Ana cümlenin yan cümlelerden farkı.
	3	Noktalama. Kelime bilgisi ve söz dizimine ait bütün bilgilerin tekrarı (cümle tahlili)
5	1	Okuma parçaları esas alınarak çözümlemeyle üslup, yazım, noktalama konularına dikkat edilecektir.
	2	İsmin hâlleri, sıfat, zamir, mastar, fiil. Zaman. Şahıs, çokluk, kelimelerde cinsiyet, geçişsiz, geçişli, etken, edilgen, olumlu, olumsuz, soru.
	3	Zarf-fiiller. Anlam ve kullanımları. Birleşik fiiller, hikâye, rivayet, şart, hâl kipleri. Zarf. Cümle. Yüklem, özne, nesne.

Burada dil bilgisinin 1924, 1926 ve 1930 programlarıyla benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Söz gelimi her üç programda da dil bilgisinin öğrencinin konuşma ve yazmalarını destekleyici özellikte olması, tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin uygulanması gerektiği gibi noktaların ortak olmasının yanında konu sıralamasının da benzer olduğu görülmektedir.³⁴ Bunun yanında bu programlarda 3. sınıflarda bazı dil bilgisi konularına

³⁴ Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340/1924; Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul, Millî Matbaa. 1926; Maarif Vekâleti, *İlkmektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

giriş yapılması ve sadece 4. ve 5. sınıflarda ayrı bir dil bilgisi dersi olması öngörüldüğü hâlde Dobruca programında 2. sınıftan itibaren dil bilgisi konularının ayrıntılarıyla ele alınması dikkat çekicidir.

Programda ana dili derslerinin dördüncü kısmını “tahrîr” kısmı oluşturmaktadır. Tahrir, Türkçe eğitiminin yazma kısmını içermektedir. Tahrir dersinin programdaki kapsamı ve amacına bakıldığında tahririn daha çok ölçme ve değerlendirme bakımından önemli olduğu ve öğrencilerin ana dilini ne derece iyi konuştukları ile hayal güçlerinin ne kadar geliştiğini görmek amacıyla kullanılacağı görülmektedir. Bunun yanında yazmanın bazı şekillere dökülmemesi, mümkün olduğunca serbest yazma yolunun seçilmesi ve çocukların kişisel anılarından hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir. İkinci sınıfın birinci devresinden beşinci sınıfa kadar şu konuların tahrir dersinde işlenmesi öngörülmüştür:

Çizelge 2. Dobruca Programında Yazma Çalışmalarının Sınıf ve Devrelere Göre Dağılımı

Sınıf	Devre	Konu
2	1	Okuma kitabından okunan parçalar yazılır.
	2	Kısa cümleler yazdırılır.
	3	Çocukların bildikleri şeyler hakkında cümleler yapılarak dikte olarak ve akıldan yazılır. Bir mevzu hakkında birkaç cümle yazılır.
3	1	Kısa kopyalar ve söylemek suretiyle yazdırmalar. Bir manzumenin ezberden yazılması.
	2	Çocukların okuduğu öyküleyici bir parçanın serbest olarak anlatılması.
	3	Çocukların tanıdıkları bazı eşya, hayvanlar ve olay hakkında kısa cümlelerle en önce sözlü ve daha sonra yazılı olarak ufak betimleyici veya öyküleyici parçaların yazılması.
4	1, 2, 3	Söyleyip yazdırmak, öğrenilen bazı manzumelerin ezberden yazdırılması. Okunan ve yahut muallim tarafından hikâye edilen bazı öyküleyici parçaların serbest olarak yazılması. Birçok eşya ve hayvanlar hakkında mümkün olduğunca serbest betimlemeler. Bazı olayların hikâye edilmesi. Pusula. Mektup ve kısımları. Dilekçe. Telgraf. Cümlede virgül ve diğer işaretlerin kullanılış şekli hakkında açıklama yapılır.
5	1, 2, 3	Diğer sınıflarda gösterilen şeylerin üzerinde durulur. Özellikle aile içi ve büyük kimselere karşı yazılacak mektuplar üzerinde durulur. Bazı olaylar kardeşlere ve arkadaşlara mektup şeklinde anlatılır.

Yazma derslerinin konularının 1926 ve 1930 programlarındaki tahrir ve imla derslerindeki konulara benzediği görülmektedir.³⁵ Bu programlardaki iki ders Dobruca programında birleştirilip nispeten özetlenmiştir. Her üç programda da yazma dersleri öncelikle kopya ve dikte olarak cümle veya kısa metinler düzeyinde başlatılıp sınıf seviyesi yükseldikçe metinlerin uzayıp zorlaşmasına dikkat edilmiştir. Bunun yanında noktalama işaretlerinin öğretimine de yer verilmiştir.

Programdaki ana dili derslerinin son kısmını “ezber” oluşturmaktadır. Ezber çalışmalarının sadece manzum parçalar üzerinde yapılması öngörülmüştür. Dersin işlenişinde

³⁵ Maarif Vekâleti, *İlk Mekteblerin Müfredat Programı*, İstanbul, Millî Matbaa. 1926; Maarif Vekâleti, *İlkmektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

kullanılacak manzumelerin dil ve şekil olarak çocuklara uygun olması, manzumelerin güzel okunması ve manzumenin çözümlenmesi önerilmiştir. Bununla birlikte her sınıf ve devre için ayrı ayrı konular verilmeyip birinci sınıf için ayrı, ikinci sınıf için ayrı, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf için genel konular verilmiştir. Buna göre birinci sınıfın birinci ve ikinci devresinde kolay ve kısa manzumeler kitapsız olarak öğretilecek, üçüncü devresinde ise kitaptan okunacaktır. Manzumelerin sınıfta ezberlenmesi istenmiştir. İkinci sınıfta ahlaki, dinî ve millî manzumelerin sınıfta ezberlenmesi, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarda eğitimsel, betimleyici ve millî manzumelerin sınıfta açıklanması ve evde ezberlenmesi önerilmiştir.

Sonuç

Dobruca İptidai Türk Mekteplerinin Birleşmiş Programı, Mecidiye Medresesi Mezunları Birliği tarafından, 1937 yılında bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları arasında kalan Dobruca'da hazırlanmış ve o bölgenin ilkokullarını kapsamayı amaçlayan bir programdır.

Program 15 sayfa hacminde ve içeriğinde din, Türkçe, resim ve müzik üst başlıkları altında birçok derse yer veren bir çerçeve program görünümündedir. Programın yapısına bakıldığında her sınıfın üç devreye ayrıldığı ve birçok yerde her devre için ayrı ayrı konuların belirlendiği görülmektedir. Programın din ve ana dili derslerine büyük bir oranda yer vermesi, bu derslere verilen önemle açıklanabilir. Dobruca bölgesindeki Türkler Osmanlı'dan sonra azınlık durumuna düştükleri için dinî ve millî değerlere bağlanmaları ve bu değerleri en iyi aktarma aracı olarak da eğitimi görüp bu derslere ağırlık vermeleri çok doğal karşılanmalıdır. Bunun yanında programda atıfta bulunulan Batılı filozof ve eğitimcilerin de ana dili ve din eğitimin önemini ön plana çıkaran kişiler olması bu durumun sadece duygusal yönden değil aynı zaman düşünsel yönden de bir temel taşıdığını göstermektedir. Ayrıca program hazırlayıcılarının Batı'daki eğitim tarihinden ve gelişmelerinden habersiz olmadığı görülmektedir.

Ana dili kısmına bakıldığında programın büyük oranda Türkiye'deki 1924, 1926 ve 1930 programlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu benzerlik hem programın yapısında hem de ana dili eğitimini alt kollarına ayırma açısından görülmektedir. Bu durum, Mezunlar Birliği mensuplarının Türkiye'de eğitim görmüş kimselerden oluşması ve Dobruca Türklerinin Türkiye'yle bağlarının kopmamış olmasıyla yorumlanabilir. Yazının konusunu oluşturan bu programın uygulanması bağlamında ve Dobruca bölgesinde başka bir program olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bilgilerin yapılacak yeni araştırmalarla ortaya çıkarılması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Aksu, Ali, "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX/1, 2005, s. 11-27.
- Aktepe, Münir, "Babadağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 371-372.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2012.
- Aytaç, Kemal, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- Bakırcıoğlu, Rasim, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara 2012.
- Baltacı, Cahit, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, Ankara 2004, s. 6-7.
- Büyükbaş, Burcu, *1844 Nüfus Sayımına Göre Dobruca*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006.

- Eyice, Semavi, “Ali Paşa Camii ve Türbesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 431-432.
- Göğüş, Beşir, “Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970, s. 123-154.
- İpşirli, Mehmet, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 327-333.
- İsmail, Gülşen Yusuf, “Dobruca Bölgesinde: Mecidiye Kasabasının Tarihi (1. Bölüm)”, *Kalgay*, 40, 2006, <http://www.kalgaydergisi.org/index.php?sayfa=dergiicerik&sayi=40&kod=114>, 25.04.2014.
- İsmail, Gülşen Yusuf, “Dobruca Bölgesinde: Mecidiye Kasabasının Tarihi (2. Bölüm)”, *Kalgay*, 41, 2006, <http://www.kalgaydergisi.org/index.php?sayfa=dergiicerik&sayi=41&kod=101>, 25.04.2014.
- Kafadar, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- Karpat, Kemal Haşim, *Dağı Delen Irmak*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat, Kemal Haşim, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Karpat, Kemal Haşim, “Dobruca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 482-486.
- Kayadibi, Nuray, “Balkanlar'da Türkçe Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (Saraybosna 17-19 Mayıs 2013) Bildiri Kitabı*, Cilt: 2, Editör: Mustafa Arslan, International Burch University Publishing, Sabah Print, Saraybosna 2013, s. 129-138.
- Kurşun, Zekeriya, “Avrupa'da Bir Türk İslam Diyarı: Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve İdari Yapısı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 924-935.
- Maarif Vekâleti, *İlk Mekteblerin Müfredat Programı*, Millî Matbaa, İstanbul 1926.
- Maarif Vekâleti, *İlk Mekteblerin Müfredat Programı*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340/1924.
- Maarif Vekâleti, *İlkmektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- Mahmut, Nedim, “Romanya'da Türkçe Eğitim Hayatı (Başlangıçtan İkinci Dünya Savaşına Kadarki Dönem)”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998)*, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 335-347.
- Maxim, Mihai, “Romanya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 168-172.
- Menabit, Ciden Sena, *Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Dayalı Romanya Türklerinin Dili ve Söz Varlığı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna (1293-1876)*, Def'a 9, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna.
- Şemseddin Sami, “Dobruca”, *Kamûsü'l-Âlâm*, Mihran Matbaası, Cilt: 3, İstanbul 1308, s. 2169-2170.
- Tonguç, İsmail Hakkı, *İlk Öğretim Kavramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946.

Ülküsal, Müstecip, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

Yıldız, Şule Şeyma, *Avrupa Birliği Eşiğindeki Romanya'da Müslüman-Türk Azınlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007.

Ek 1: Program Metni

(2) Dobruca'da İbtidâ'î Türk Mekteblerinin Birleşmiş Programı

Mecidiye Medresesi Me'zûnları Birliğinin 9 Mayıs 1935'de Köstence'de yapılan 'umûmî toplantısında, Birlik yasaının ... mâddesi mûcibince Dobruca'daki okuma ve okutma işlerimiz hakkında konuşulmuş, mektebelerimizi bugünkü düzensiz vaz'iyetinden kurtarup iyi yola koymak ve hepsi için birleşmiş bir program hazırlamak lüzûmundan bahs edilmişti. Bunu yapmak için de beş kişilik bir komisyeye ayrılmıştı. Bu pek mühim mes'eleye temâs edilirken mu'allimlerimizin ekseriyetini medrese me'zûnlarının teşkil itdikleri nazar-ı i'tibâre alınmış ve bu sebepten mezkûr Birlik a'zâları bu işe başlamayı herkesden evvel kendilerinin üzerlerine düşen bir vazîfe bilmişlerdir.

Komisiyede bulunan arkadaşlar, 15 ve 16 Ağustos ve daha sonra da 1 ve 2 Eylül günlerinde Köstence'de toplanarak bu program lâyihasını hazırladık. Burada 'umûmiyetle ibtidâ'î mektebelerimizin ve derslerin de her birisinin ayrı hedef ve gâyeleri, ders mevzû'ları, her sınıfa tevzî' ve taksîm idilen mâddelerin 'umûmî hatları, ders sâ'atleri ve okutulan derslerin adları gösterildi. Muhtelif tadrîs tarzlarına 'â'id ba'zı îzâhât dahi virildi. Dobruca Türklerine bilgi ve duygu aşlamak gâyesiyle doğan binâ'en-'aleyh yasaında mektebelerimizin ıslâhı için de çalışılacağı gösterilen Dobruca Türkleri Hars Bilgi İdâre Merkezi dahi Me'zûnlar Birliğinin bu kararını iyi bulmuş ve yapılan programın bütün mektebelerimizde tatbîk edilmesi hususunda yardımını va'd itmiştir.

(3) Program yapılırken günde iki sâ'at okutulması esâs olarak alınmıştır.

Çocuklarımızın Kur'ân'ı okuyabilmeleri için 'Arab harflerini bilmek mecbûriyetinde buldukları ve hükûmet mekteplerinde Romanca okurlarken Latin harflerini zâten öğrendikleri nazar-ı i'tibâre alınarak mektebelerimizde tadrîsâtın eski harflerle yapılması kabul edilmiş ve program buna göre yapılmıştır...

Dobruca İbtidâ'î Türk Mektebinin Hedef ve Gâyesi:

Cem'iyetin terakkî ve tekâmülü için en birinci vâsita ibtidâ'î mekteplerdir. On yedinci 'asırda yaşayan pedagog Komenyus bu hakîkati açık olarak meydâna koymuş ve terbiye sâyesinde beşeriyetin yükselmesi için ferdin, kadın erkek herkesin mektebden faydalanmasını istemiştir.

Mektebin ictimâ'î rolüne Ruso da 'aynı ehemmiyeti viriyor. Bu da insân evlâdının ancak iyi bir terbiye sâyesinde cem'iyete faydalı olarak yetişeceğine inanıyor. Pestalozi de zamanındaki cem'iyetin ahlâken yükselmesi, halkın ictimâ'î ve iktisâdî duruşunun düzelmesi ancak mekteb sâyesinde ruhun terbiye idilmesiyle mümkün olabileceğini kayd ediyor.

On dokuzuncu 'asrın başında her cihetce pek geride bulunan Almanya'nın mezkûr 'asrın sonunda ve yirirminci 'asrın başında en medenî milletler arasında bile birinci mevki' tutması ancak mekteplere ve bi'l-hâssa ibtidâ'î mekteplere virilen ehemmiyet ve yapılan temelli ıslâhât sâyesinde mümkün olan bir terakkîdir.

Artık on altıncı 'asırda başlayan intibâh devriyle ve bi'l-hâssa on yedinci 'asırda yaşayan Bakon, Dekart, Lok, ve sâ'ir terbiyecilerle beşeriyetin tabî'atine daha yakın bir tekâmül

yolu ta'kîbine başlandıktan sonra bütün garb memleketlerinde halk terbiyesine ve bunun için de ibtidâ'î mekteblere fazla ehemmiyet virildiğini görüyoruz.

(4) Bütün bunlardan anlaşılıyor ki ibtidâ'î mektebin başlıca gâyesi halk terbiyesidir. Bu da cem'iyetin her bir ferdinin vücûdını, havâssını irâde ve fikrini, terbiye etmekle mümkün olur.

Dobruca Türklerinin ibtidâ'î mektebinin gâyesi de burada yaşayan Türk halkının terbiyesi, onun rûhen yükselmesi ve beşeriyete fayda getirebilecek bir kitle olarak yetişmesi olmalıdır. Şöyle ki ibtidâ'î mekteplerimiz: hayâtı iyi anlamış ve onun için tâm hâzırlanmış, kendi kuvvet ve kudretlerine inanan ve güvenen; dînini, milletini ve memleketini seven iyi ahlâklı ve seciye sâhibi Müslümân evlâdları yetiştirilmelidir.

Dobruca ibtidâ'î Türk mektepleri beş sınıflıdır. Aşağıdaki dersler okutulur:

Dîn

İbtidâ'î mektebinde dîn okutulmasından maksad mümkün mertebe dînî ve ahlâkî duygunun uyandırılması ve inkişâf itdirilmesi olduğunda bugün terbiyeciler birleşmişlerdir.

Dîn hakîkaten rûhî yükseltecek bir vâsıtadır, yüksek ve temîz düşünceler doğuracak bir menba'dır. İnsânları sa'âdete iriştirecek doğru bir yoldur.

Bizde de dîn, âhiret için hâzırlayan bir vâsıtadır kabul idilmekle beraber ahlâkî yükselterek ve insânî duyguları kuvvetlendirerek hayât için terbiye iden bir yol olarak da anlaşılmalıdır.

Çocuklarımıza hurafelere karışmış ve bâtil i'tikâdlarla boğulmuş bir dîn fikri değil de belki tabî'î görüş ve düşünüşün netîcesi olarak doğmuş bir dîn duygusu aşılamalıdır.

Bu netîceyi elde edebilmek için de "dîn" in çocukların anlayış ve görüşlerine yakın bir sûrette ve rûhî isteklerine uygun olarak virilmesi lâzımdır. Bunun 'aksini yapmak onların ma'nevîyatını körlemek ve zihinlerinin tabî'î (5) inkişâfını durdurmak demektir.

Dîn nâmına şu dersler okutulur: Kur'ân, tecvîd, dîn dersleri, dîn târîhi ve dînî yırlar.

Kur'ân

Birinci sınıf: Birinci ve ikinci devrelerde ayrıca Kur'ân dersi yoktur. Üçüncü devreden başlanılarak Kur'ân elifbâsı okutulur ve sene sonuna kadar bitirilir.

İkinci sınıf: Birinci devre – Çocuklar makâmsız ve tecvîdsiz Kur'ân'ı hızlı okumaya alışdırılacaklardır. Ufak sûreler: el-Kâri'a Sûresi'ne kadar. İkinci devre – Hel-etiyk Sûresi'ne kadar. Çocukları alışdırmak üzere Subhâneke, Kulhuvallâh ezberden makâmı ta'lîm ile okutulur. Üçüncü devre – 'Amme'ye kadar ve ba'zı kolay ufak sûreler, ezberden, makâm ve ta'lîm ile.

Üçüncü sınıf – Birinci devre Kur'ân'dan beş kâğıd makâmı ve ta'lîme ri'âyet idilerek okutulur. Tecvîdden öğrenilen yerleri de tatbîk edilir. İkinci devre – 'Ayn-ı vechle Kur'ân'dan sekiz kâğıd. Üçüncü devre – Sekiz kâğıd. Çocukların bir makâmı iyi bilmeleri için dikkat idilmelidir.

Dördüncü sınıf birinci devre – 'Amme, Tebâreke ve Yâsîn Sûreleri hatm olarak okunmak üzere iyi okutulur. Kur'ân'dan beş kâğıd. İkinci devre – Kur'ân'dan on kâğıd. Ba'zı 'aşrlar ezberletilir. Bunlar aralaştırılarak okutulurlar. Üçüncü devre – Kur'ân'dan on kâğıd.

Beşinci sınıf: Birinci devre – Kur'ân'dan on beş kâğıd. İkinci devre yigirmi kâğıd. Üçüncü devre on beş. Bu sınıfta Kur'ân'ın tâm tecvîd, ta'lîm ve iyi belleniş bir makâm ile okunması için dikkat edilir. Bunlar muhtelif yerlerden okutulur. Kur'ân derslerinde yalnız Kur'ân okuması öğretilmekle iktifâ idilmeyüp (6) bu mübârek kitâb hakkında ba'zı ma'lûmât dahi virilir.

Mu'allim Kur'ân öğretirken hâfıza kuvvetine 'alâka ve irâdenin de iştirâkini te'mîn itmeli ve çocukların muhâkeme kuvvetinden de faydalanmalıdır. Çünkü "çocuk kendi kuvvet cehdini zorlayarak öğrendiği ve bellediği şey'i en kolay sûrette muhâfaza ider."³⁶

Tecvîd

Tecvîd okutulmasından maksad Kur'ân'ı Allâh'ın emr itdiği gibi, iyi ve düzen ile okumaktır. Birçok tecvîd kâ'ideleri var. Bunların, eldeki tecvîd kitâblarına bakılarak mihânîkî bir sûrette ezberletirilmesinde hiçbir fayda yoktur. Tecvîd, pratik bir yola koyularak Kur'ân dersiyse berâber cânlı ve 'amelî bir sûrette okutulmalıdır.

Üçüncü sınıf: Birinci devre – Kur'ân'da çeken harfler. (harf-i med) Çekmenin sebepleri (sebeb-i med). Hemze. Sükûn. Sükûnun nev'leri. Tenvîn. Cezmli nûn. Revm. İşmâm. Gunne. İkinci devre – Medler: Medd-i tabî'î. Medd-i muttasıl. Medd-i munfasıl. Medd-i lâzım. Medd-i 'ârız. Medd-i leyn. Üçüncü devre – İhfâ. İzhâr. İklâb.

Dördüncü sınıf: Birinci devre – İdgâm. İdgâm-ı ma'a'l-gunne, idgâm-ı bilâ-gunne, idgâm-ı mislîn, idgâm-ı mütecânîsîn, idgâm-ı mütekâribîn, idgâm-ı şemsiyye. İkinci devre – İzhâr-ı kameriyye. Kalkale. Hüküm'r-râ'. Lafzatu'llâh. Zamir. Sekene. Kur'ân'daki vakf mertebeleri.

Bunlar çocukları merâklandırarak bir sûrette virilmeli; anlaşılacak zor ta'bîrler kullanılmamalıdır. Kullanılması zarûrî olan 'Arabca kelime ve ta'bîrlerin Türkcesi söylenmelidir.

(7) Dîn Dersleri

Birinci sınıf: Birinci devre – Sınıfa girerken ve sınıftan çıkarken okunacak du'âlar.³⁷ Allâh'ın birliğine, büyüklüğüne ve 'umûmî olarak vasflarına dâ'ir temizliğin, doğruluğun, ana ve babaya, mu'allime karşı itâ'atin lüzûmî uygun hikâyelerle anlatılır. İkinci devre – Sabâh kalkarken akşam yatarken okunacak du'âlar. Kardeşlik, arkadaşlık. Üçüncü devre – Ramazân Ayı ve Bayramı, Kurbân Bayramı, ba'zı dînî günlerimiz ve peygamberimiz hakkında kısaca ma'lûmât. Şehâdet kelimesinin Türkcesi.

İkinci sınıf: Birinci devre – İslâm dîni. Onı bilmekdeki ve duymakdaki faydalar. Müslümân kime dirlere. Kur'ân, peygamber hakkında kısaca ma'lûmât. İkinci devre – İmânın şartları. Tanrı'ya, meleklerle, kitâblara, peygamberlere, âhiret gününe imân. Üçüncü devre – İslâmın binâsı: Kelime-i Şehâdet. Beş vakt namâz. Oruc. Zekât. Hac.

Üçüncü sınıf: Birinci devre – Namâzın şartları: Âbdest. Gusl. Teyemmüm. Mestler ve sargı üzerine mesh. Namâzın vaktleri ve rek'atları. 'Amelî sûrette ta'rîfi. İkâmet. Ezân. Namâzda okunacak du'âlar sûreler. Üçüncü devre - Hac, oruç, zekât. Orucu bozan şeyler.

Dördüncü sınıf: Birinci devre – İmân ve İslâmın şartları. (8) Allâhu Ta'âlâ'ya imân nasıl olur? Meleklerle, kitâblara, peygamberlere, âhiret gününe, kaderin, hayrın ve şerrin Allâh'dan olduğuna inanmak nasıl olur? Hatm ve Kur'ân bağışlarken okunacak du'âlar ve bunların ta'rîfi. İkinci devre – Ef'âl-i mükellefin. Âbdestin farzları. Âbdesti bozan şeyler. Namâzın farzları. Rek'atları. Sünnetleri. Namâzı bozan şeyler. 'Amelî sûrette ta'rîf tatbîkât. Üçüncü devre – Namâzı kazâ. Orucu kazâ. İmâm ve muktedînin ahkâmı. Cum'a ve bayram namâzları. Cenâze namâzı.

Beşinci sınıf: Birinci devre – Sadaka-i Fıtr. Orucu kimler tutar. Zekâtın farziyeti ve ehemmiyeti. Zekât olarak virilen şeyler. İkinci devre. Haccın farziyet ve ehemmiyeti, tavâf, ihtirâm, kurbân. Üçüncü devre – Kuyuların ahkâmı. Sular. Temizlik bahsleri. Bu sınıfta

³⁶ Hıfzu'r-rahmân Râşid 'Umûmî Tadrîs Usûli, sahîfe 38.

³⁷ Bunlar mektebe ilk def'a olarak gelen çocukların anlayabilecekleri bir şekilde olmalıdır. Bunlar öğretilirken du'âda ellerin nasıl tutulacağı da söylenilir.

yukarıdaki dersler gösterilmekle berâber diğer sınıflarda okutulan dersler üzerinde dahi ‘umûmî bir yoklama yapılır.

Dîn dersleri virilirken çocukların anlayamayacakları zor ta‘bîrler kullanılmamalıdır. Ders son derece cânlı ve çocuğı coşdıracak kadar câzibedâr olmalıdır. Bununçün en evvel mu‘alimin îmânlı ve mülâyim olması lâzımdır. Mu‘allim so‘uk ve cânsız olursa virdiğı ders de so‘uk ve cânsız olur; çocuklarda hiçbir ‘alâka uyandıramaz. Binâ‘en-‘aleyh beklenen netîceyi de viremez. Diğer derslerde oldığı gibi bunda da ‘umûmî tadrîs usulüne ri‘âyet idilmelidir.

Dîn Târîhi

İkinci sınıf: Birinci devre – Âdem ‘Aleyhi’s-selâm. Cennetden çıkarılması. İnsânların çoğalması. Yoldan çıkmaları. İkinci devre – Nûh ‘Aleyhi’s-selâm. Tûfân. İnsânların tekrâr çoğalması. Azmaları. (9) Üçüncü devre – Yûsuf ‘Aleyhi’s-selâm. Mûsâ ‘Aleyhi’s-selâm. ‘Îsâ ‘Aleyhi’s-selâm.

Üçüncü sınıf: Birinci devre – Âdem. Şit. İdrîs. Nûh. Hûd. Sâlih. İbrâhîm. Lût. İsmâ‘îl. İshak. Ya‘kûb. Yûsuf. Eyyûb. Şu‘ayb. Mûsâ. Hârûn. Yûşa‘. Dâvûd. Süleymân. İlyâs. Elyesa‘. Yûnus. Zekeriyâ. Yahyâ. ‘Îsâ. İkinci devre – Muhammed ‘Aleyhi’s-selâm’ın doğması. Herkes tarafından sevildiğı. Üçüncü devre – Peygamberliğı, yeni dîni insânlara bildirmesi. Bu uğurda gördüğü zorluklar.

Dördüncü sınıf birinci devre – Tutduğı yolunda devâm itmesi ve netîcede muvaffak olması. İslâm dîninin bu suretle yayılması. İkinci devre – Hazret-i Muhammed’in söylediğı büyük hakîmâne sözler hayâtından hikâyeler. Üçüncü devre – Müsevîlik, Hristiyânlık ve Müslümânlık arasındaki farklar ve mukayese.

Beşinci sınıf birinci devre – Hilâfet devri. Dört halife. İslâmiyetin Afrika’ya ve sâ‘ir kıt‘alara yayılması. İkinci devre – Müslümânlığın Asya Türk-Tatarları arasında başlayup yayılması. Üçüncü devre – Müslümânlığın Avrupa Türk-Tatarları arasında yayılması.

Dînî Yırlar

Üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf talebelerine, bir yerde, haftada bir sâ‘at, ba‘zı kolay ilâhîler, mevlid okuması öğretilir.

Ana Dili

İbtidâ‘î mektebde ana dilinin okutulmasından maksad, çocukların açık (10) ve doğru konuşmalarını, düşünme ve duyabilmelerini ve başkalarının söylediklerini, yazdıklarını kolay anlamalarını te‘mîn itmektir. Ana dili insanın düşüncelerinin en yakın arkadaşıdır.

Bu nokta-i nazardan ehemmiyeti pek büyük olduğunu anlayan pedagoglar³⁸ tâ on altıncı ve on beşinci ‘asrlarda, ana dilinin, en kıymetli ve gerekli bir ders olarak ibtidâ‘î mekteplere kabûl edilmesini istemişlerdir.

Dobruca ibtidâ‘î Türk mekteplerinde dahi ana dili (Türkce) ‘ayn-ı maksadla ve bir de “dîn”i öğrenebilmek için bir yol olarak okutulur. Dil dersleri şu kısımlara ayrılır: Okumak-yazmak, kırâ‘at, gramer, tahrîr, ezber.

Okumak Yazmak (Alfabe)

Birinci sınıf. Birinci hafta: Çocukların iyi işitmeleri ve doğru konuşmaları için hâzırlıklar yapılır. Bu maksadla isimleri, ebeveyninin isimleri ve meşgûliyetleri sorulur. Mektebdeki ve evlerdeki müte‘addid şeylere dâ‘ir konuşulur. Bir ahlâkî hikâye ve bir kolay şarkı. İkinci, üçüncü ve dördüncü haftalar: Okumak ve yazmak için hâzırlıklar yapılır. Bu maksadla çocuklarla konuşularak kısa cümleler çıkarılır. Bunların sözlere, sözün hecelere,

³⁸ Montayn, Komenyus, Lok.

hecelerin de seslere ayrıldıkları gösterilir.³⁹ ‘Ayn-ı zamânda düz ve toparlak çizgilerin çeşit türlü resimleri dahi yapıdırılır. Ba‘zı ahlâkî hikâyeler söylenilir. Bundan sonra alfabeye geçilir.

Kelime usûli üzere alfabenin tadrîsâtı.

1) Kelimenin ma‘nâsını ifâde iden şey’in resmi, yâhûd şey’in kendisi çocukların gözleri önüne getirilerek havâss-ı hamselerinden geçilir.

2) Resim yapıdırılır.

(11) 3) Tadrîs olunacak kelime tahlîl idilir.

Kelime kısa ve kolay bir cümle içinde bulundurulmuş hecelere ve hecelerden seslere ayrılır. Öğretilecek (ses) tek tek ve sonra bütün talebeler tarafından söylenilir. Bu “ses”in işareti olan harf tahtaya ayrı ve açık olarak yazılır. Çocukların dimâğına iyice yerleştirilmesi için mukavvâdan ve yâhûd plastilinden de yapılarak gösterilir... Bundan sonra kelime yazılır. Öğrenilen harflerle başka kelimeler dahi yazılır. Çocuklar bunları kopya ederler. Ba‘zı kısa cümleler de yazılır. En nihâyet alfabe kitâbındaki ders ve resim kısa cümlelerle, çocukların anlayabilecekleri bir tarzda hikâye idilir. Bu münâsebetle biraz konuşulur. Ders mu‘allim tarafından okunur. Çocuklar da toplu ve ayrı olarak okurlar.

4) Harfin, kelimenin ve dersin basma sûreti.

Alfabe kitâbı bitdikden sonra kırâ‘at hâzırlığına ve kırâ‘ata başlanılır.

Kırâ‘at

Kırâ‘at dersleri ibtidâ‘î tadrîsâtta en mühim mevki‘i işgal eder. Çünkü çocukta mütâla‘a hevesini arttırırlar. Mütâla‘ada dimâğın çerçevesi ma‘lûmâtla genişlenir. Volter “Okumak rûhı yükseltir.” demiştir.

İkinciden beşinci sınıflara kadar kırâ‘at derslerinde şu esâslara ri‘âyet idilecektir.

a) Okutulacak kırâ‘at parçası için çocukta bir ‘alâka uyandırılmaya bakılır ve ona yeni mevzû‘ hakkındaki eski ma‘lûmâtı hâtırlatılarak derse hâzır şekle sokulmaya ve böylelikle yeni dersin kolay anlaşılması te‘mîn idilmeye çalışılır.

b) Hikâyevî parçalar ikinci sınıfta kitâbın muhteviyâtından uzaklaşımaya uzaklaşımaya hikâye idilirler. Üçüncü ve dördüncü sınıflarda hikâyeye idilmesine lüzûm (12) yoktur. Tasvîrî parçalar hadsî vâsıtalarla takdîr idilmelidir.

Ders mu‘allim tarafından örnek olarak okunur. Sonra iyi okuyan çocuklar okurlar. Bu münâsebetle anlaşılmayan ta‘bîrler hakkında îzâhât virilir. Büyük sınıflarda eger iyi okuyan çocuklar varsa, mu‘allimin okumasına pek ihtiyâc yoktur. Doğrudan doğruya çocuklar okurlar. Maksud çocukların doğru ve cânlı okumaya alışmalarıdır. Ders okunduktan sonra çocuklar tarafından hikâyeye idilir. Lüzûmunda mu‘allim ba‘zı sorgularla yardım eder. Bundan maksud da parçanın iyi anlaşılmasıdır. Kısa sözlü kırâ‘at dersi virilirken de ihzâr, i‘tâ, irtibât, mukayese, icmâl ve tatbîk mertebeleri nazar-ı i‘tibâre alınır.

Gramer

İbtidâ‘î mektebde gramer okunmasından maksud “dil”in doğru şekillerini bellemek ve gerek konuşulurken ve gerek yazılırken bunların tatbîk idilmesini te‘mîn itmektir.

Bizde şimdiye kadar olduğu gibi, çocukların her günkü yaşayışlarıyla hiçbir râbitası olmayan birtakım kuru ve cânsız temrînlerle ve birtakım kâ‘ideleri bellekle bu maksada şubhesiz ki hiç irişilmez. Gramer dersleri de çocukların yaşayışlarından ve oyunlarından çıkarılmalıdır. Ancak bu takdîrde hûş bir şekil almış olur ve çocuğun merâkını celb edebilir.

³⁹ Söyleniş i‘tibâriyle sesli ve sessiz harfler arasındaki fark gösterilmelidir.

Ancak bu rûhla virilen bir gramer dersi çocuklarda ‘alâka uyandırabilir. Gramer dersleri virilirken iki cihetin gözde tutulması lâzımdır.

1- Misâllerle kâ‘ideye varmak.

2- Kâ‘ideden misâllere inmek.

Bu sonrakisi yeni öğrenilen şey’i tatbîk maksadıyladır zâten tatbîksiz hiçbir ders olmaz.

İkinci sınıf. Birinci devre – Allâh’ın yarattığı şeyler. İnşanın yaptığı şeyler. Cânsız ve canlı olanları. Hepsinin birer adı olması. İkinci devre – Müte‘addid şeyler hakkında düşünceler. Cümle. Bunun sözlere (13) ayrılması ve sözlere teşekkül itmesi. Sözlere hecelerden, hecelerin de seslerden yapılması. Cümle nasıl yazılır? Üçüncü devre – Cümlede kimin hakkında konuşulduğunu gösteren kısım mübtedâ “kim” ve “ne” sorguları. Mübtedânın ne yaptığı; ne ve nasıl olduğunu gösteren kısım. Haber ne yapıyor. Ne ve nasıl sorguları.

Üçüncü sınıf birinci devre – İkinci sınıfta okunan şeylerin tekrârı. İsim. İsimle mübtedâ arasındaki fark. İsm-i cins ism-i hâs. Sıfat, zamîr ve ism-i ‘aded. İkinci devre – Edât. İsimlerin, sıfatların, zamîrlerin edâtlanması. Üçüncü devre – Zamîr-i şahsî ve diğer kısım zamirler. Fi‘l, kısımları. Noktanın virgölün kullanılması için çalışılır.

Dördüncü sınıf. Birinci devre – Cümle hakkında îzâhât ve temrînler. Cümlelerin kısımları. Cümle-i asliyeler, cümle-i fer‘iyeler. İkinci devre – Terkîb, kısımları: tâm ve nâkıs. Cümle-i asliyelerin cümle-i fer‘iyelerden tefrîki. Üçüncü devre – Tenkît. Sarf ve nahve ‘â‘id bütün ma‘lûmâtın tekrârı (tahlîl-i nahvî).

Beşinci sınıf Birinci devre – Kırâ‘at parçaları esâs bilinerek tahlîl sûretiyle üslûb, imlâ, tenkît cihetlerine dikkat idilecektir. İkinci devre – İsm-in ahvâli, sıfat, zamîr, masdar, fi‘l. Zamân. Şahıs, kemmiyet, keyfiyet, lâzım, müte‘addî, ma‘lûm, meçhul, müsbet, menfî, istifhâm. Üçüncü devre – Rabt sîgâları. Ma‘nâ ve isti‘mâlleri. Mürekkebi fi‘ller, hikâyeye, rivâyete, şart, hâl sîgâları. Zarf. Cümle. Fi‘l, fâ‘il, mef‘ûl.

Tahrîr

Tahrîr dil dersinin en mühim bir kısmıdır. Dil dersinin diğer kollarının (14) verdikleri netîceler tahrîr vâsıtasıyla yoklama idilir. Çocukların ana dilini ne dereceye kadar doğru konuştuklarını müşâhede, muhayyile kuvvetlerinin ne dereceye kadar inkişâf ittiğini anlamak için tahrîr en iyi bir vâsıttadır. Lâkin bu netîceleri elde edebilmek için tahrîri birtakım mu‘ayyen şekillere dökmek lâzımdır. Tahrîr mümkün merteye serbest olmalı, çocukların şahsî hâtıralarından çıkarılmalıdır. Şekil i‘tibâriyle de mümkün merteye şahsî olmalıdır.

İkinci sınıf birinci devre – kırâ‘at kitabından okunan parçalar istinsâh sûretiyle yazılır. İkinci devre – İmlâ sûretiyle kısa cümleler yazdırılır. Üçüncü devre – Çocukların bildikleri şeyler hakkında cümleler yapılarak imlâ sûretiyle ve ‘akıldan yazılır. Bir mevzû‘ hakkında birkaç cümle teşkîl idilir. İzâh: İmlâ yüksek sesle yapılır ve çocukları dikkatli alışdırmak için tekrâr idilir. Başlangıçta uzun cümleler yazdırılmaz. Yazdırılan kısmı araştırmak ve düzeltmek işi hep orada yapılır. Çocukların yanlışları bi‘z-zât düzeltmelerine dikkat idilir. Mu‘allim yazdırırken çocukların arasında dolaşmalı ve ba‘zı bir îzâhâtı vormelidir. Çok tesâdüf idilen yanlışlar tahtaya yazılır ve çocukların nazar-ı dikkati celb idilir.

Üçüncü sınıf birinci devre – Kısa kopyalar ve söylemek sûretiyle yazdırmalar. Bir manzûmenin ezberden yazılması. İkinci devre – Çocukların okuduğu hikâyevî bir parçanın serbest olarak anlatılması. Üçüncü devre – Çocukların tanıdıkları ba‘zı eşyâ, hayvânlar ve vak‘a hakkında kısa cümlelerle en evvel şifâhî ve bi‘l-âhire tahrîrî olarak ufak tasvîrî veyâ hikâyevî parçaların yazılması. Her çocuk kendi şey’ini, kendisinin istediği ve seçtiği vak‘ayı tasvîr veyâ hikâyeye ider. İlk sıralarda mu‘allim istinâd edebilecek ba‘zı noktaları gösterse de bi‘l-âhire çocuğu büsbütün serbest bırakılmalıdır. Yapılan imlâ yanlışlıklarını düzeltmek münasebetiyle virgöl, nokta ve sâ‘irenin suret-i isti‘mâli hakkında îzâhât virilir.

Dördüncü sınıf: Söyleyip yazdırmak öğrenilen ba'zı manzumelerin ezberden yazdırılması. (15) Okunan ve yâhûd mu'allim tarafından hikâye idilen ba'zı hikâyevî parçalar serbest olarak yazılması. Mûte'addid eşyâ ve hayvânlar hakkında mümkün mertebe serbest tasvîrler. Ba'zı vak'aların hikâyeye idilmesi. Pusula. Mektûb ve kısımları. İstid'â. Telgraf. Cümlede virgül ve sâ'ir işâretlerin sûret-i isti'mâli hakkında lâzım gelen îzâhât virilir.

İhtâr: Mu'allim çocuğun hikâyeye itdiklerinin ma'nasına 'alâka göstermeli ve her talebenin şahsiyetini harekete getirmeye çalışmalıdır. İyi yapılmış tahrîrler bütün sınıf karşısında okunur ve örnek olarak virilir. Mu'allim düşüncelerin açık olarak virilmesi lüzûmunu anlatmalıdır.

Beşinci sınıf: Diğer sınıflarda gösterilen şeylerin üzerinde durulur. Bi'l-hâssa 'â'ilevî ve büyük kimselere karşı yazılacak mektûblar üzerinde ısrâr edilir. Ba'zı vak'alar kardeşlere ve arkadaşlara mektûb şeklinde hikâyeye idilir.

Ezber

İbtidâ'î mektebde manzume okunmasından maksad dimâğın inkişâf itdirilmesi ve çocukda güzeli görmek, anlamak ve duymak kâbiliyetinin uyandırılmasıdır. Bu maksada irişebilmek için de şu noktaları gözde tutmak lâzımdır:

1) Ezberlenecek manzumelerin dil ve şekil i'tibâriyle doğru ve çocukların anlayış ve sezîş kuvvetleriyle uygun olmaları.

2) Sesi mısra'ların kalbde doğurduğu duygulara uydurarak manzûmenin mu'allim ve çocuklar tarafından güzel okunması.

3) Ma'nânın tâm anlaşılması için manzûmenin parçalarının tahlîl edilmesi. Ezber dersinde en çok dikkat idilecek şey çocukların manzumeyi anlamaları ve duymalarıdır. Anlaşmadan bellenilen şey 'aklı yorar ve çabuk unutulur.

Birinci sınıf: Birinci ve ikinci devrelerde kolay ve kısa manzûmeler kitâbsız öğretilir. Üçüncü devrede ise kitâbdan ba'zı manzûmeler okunur. (16) Manzûmeler sınıfta mu'allimle birlikde ezberlenilir.

İkinci sınıf: Ahlâkî, dînî ve millî manzûmeler sınıfta ezberden öğrenilir. Söylenişin açık ve güzel olmasına dikkat edilir.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarda terbiyevî, tasvîrî, millî ilh. Manzûmeler, sınıfta îzâh edilir ve evde ezberlenilir. Bunlar kırâ'at kitâblarında bulunup her sınıf çocuklarının hazırlıklarına göre yazılırlar.

Mûsikî

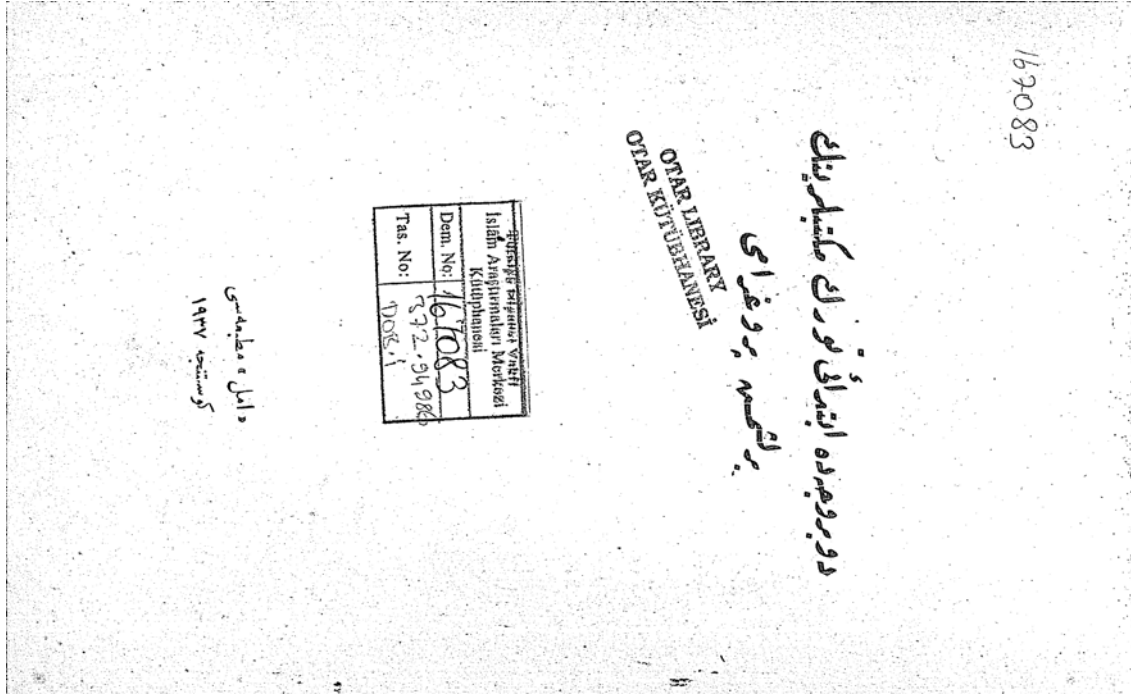
Mûsikî insânın duygularının ifâdesi için en iyi bir vâsıta. En ibtidâ'î insânların bile - her ne kadar sâde de olsa- bir mûsikîsi vardır. Sevk-i tabî'iler, duygular bi'l-hâssa mûsikî ile meydâna virilir. Mûsikî insânın en sâdik ve yakın arkadaşdır.

İbtidâ'î mektebde mûsikîden maksad halk türkîlerinin ve millî melodilerin öğrenilmesi ve sesi ve kuvve-i sâmi'ayı terbiye sûretiyle çocuklarda mûsikî için 'alâka uyandırılmasıdır. Çocukların seviyelerine göre millî, vatanî, zevk virici ve yorgun dimâğları dinlendirici şarkılar öğretilmesine ehemmiyet virilir.

Resim

Resim dersi çocukların fitrî isti'dâdlarını keşf için en elvirişli bir vâsıta olarak ibtidâ'î mektebler programına kabûl edilmiştir. Birinci sınıfta husûsî resim dersleri yoktur. Alfabenin tedrîsâtında, çocuğun kendi muhayyile ve mülâhazası mahsûli olarak birçok resimler yaptırılır. İkinci sınıftan beşinciye kadar çocuğun seviyesi nazar-ı i'tibâre alınarak evvelâ basît çizgilerle eşyâ ve hayvân resimleri ve sonraları gittikçe serbest tabî'atden resimler yaptırılır.

Ek 2: Program'ın Kapağı ve İlk Sayfaları

169083

دوبروجهده ایتدائی تورك مکتبلرینک
برلشمه پروضامی

OTAR LIBRARY
OTAR KUTUPHANESİ

Dem. No:	169083
Tas. No:	2932-94986
	1956-1

د ایل و طبیه سی
گوستیجه ۱۹۳۷

دوبروجهده ایتدائی تورك مکتبلرینک
برلشمه پروضامی

یحییه مدرسه سی مآذولری برلگنک ۹ مایس ۱۹۳۵ ده گوستیجهده
پایلان عمومی طوبیلا تیسینده و برلک پاساسنک مده سی موچینجه
دوبروجهده کی اوقومه و اوقومه ایشلریز حقیقدهده قونوبولوش مکتبلرینک
تورکونکی دوزنیز و ضمیمین قورقاروب ای یوله توق و ده سی ایچون برلشمه
بر پروضام حاضر لاق نوزننن بجان ایلیش سی . بوز یا قون ایچونده ش کیشیک
بر قوسیه آریلیدی .
بو یک مهم مسئله غاس ایلیش کن ماملرینک اکثریتی مدرسه مآذولر
نلرینک تشکیل ایشلری نظر معیاره انیش و بوسیندن بگور برلک ایشلری
بو ایلیشه باشلامانن هر کس دن اول کندیلرینک اوزده لرینه ووشش بر وظیفه
باشلدر .
قوسیهده بوزان آرقا دایشلر ۱۵ و ۱۶ آغستوس و دها صو ک آده
۱ و ۲ ایول کونلرینده گوستیجهده طوبیلا لاق پروضام لایحه سی حاضر لاق .
بوراده و عمومیتله ایتدائی مکتبلرینک و درس لار کده هر برلشمه آری
آری خدیف وقایه لری و درس موضوع لری و ص صته توزیع و تقسیم ایدیان
مآذولرک عمومی خطاری و درس ساعتلری و اوقونون درس لارک ادلی
گوستریلیدی . مختلف تدریس طرز لرینه فائد بعض ایضاحات دخی
ویرلیدی .
دوبروجه تورک لرینه بیلگی و دونم آشارلوق فایده سیله دونان وینا علیه باشلنده
مکتبلرینک اصلاحی ایچونده چاپش لاق . گوستریلن دوبروجه تورک لر
حریت برلی ا اداره سر کری دخی مآذولر برلگنک بو قوزاری ای بولش
و پایلان پروضامانک بوتون مکتبلرینده تطبیق ایلمه سی معروضنده اوردنی
وعد ایقیدر .

3

بروضام پايلىرى كوندە انكى ساسات اوتورالسى اساس الاراقه
اللمسند . . .

چوققوزك آق اوزو بيلملىرى ايجون صرب خرفى بيلملىك جيجور
شده بولملىرى و صكورت مكنيل نده رومانچا اوتورلر كى لايىن خرفى قانا
اگر ندىلرى نظر ايجاره اناوزى مكنيل مده ندىر ساسات اسكى خرفى له پايلىسى
قول ايلش و بروضام بوگا كوه پايلىمندر

دوروجه ائمانى تورك مكنيلك هدف و نايىسى :

جيجيك ترق و كامل ايجون لك برنجى واسطه ائمانى مكنيلردر . اون
بديجى عسردە ايشان پادىغوغ قوبه نوس بو حقيقى آچىق اولارق ميدانه
قوش و تريبه سايىسندە ايتريشك بو كلسه سى ايجون مرفوكه قادين اركك
مركك مكنيلين قاندا لائاسى ايتيه مشند .

مكنيلك ايجونى روك دورودا عين اهمى و زيور . بوده اسنان اولان
دىك آچىق اين بر تريبه سايىسندە جيجيه قابدىل اولارق به تيبه جيكه
ايتيور .

هستاروزى ده ، زمانده مكنيلك اخلاق بو كلسه سى ، خلقك ايجونى
و اقتصادى دوروشك دوزملىسى آچىق مكنيل سايىسندە روك تريبه ايلماسيه
ممكن اولان بيلجيكى قىد ايتيور .

اون دوروزملى عسرك باشنده مكنيلك جيجيه پك كريدە بولان ائمانىك
مذكور عسرك سو كندە و كىرنجى عسرك باشنده لك مدن مانلر آراسنده بيله
برنجى موقوع طوغناسى آچىق مكنيلر و باشما مكنيلك مكنيلر و بيلن اهميت
و ايلان عالى اسلاحت سايىسندە عىن اولان بر ترق در .

آرتق اون ائنجى عسردە باشلان ائمان دوروله و باشما ارنديجى
عسردە باشلان باقون ، ده قوت عرك و سائر تريبه جيلر ايشير تيك طيبته دله
بايقن و تامل بول تقييه باشلان باقون سو كا بوتون صرب مكنيلر نده
خلق تريبه سايىسندە بولك ايجونده ائمانى مكنيلر قنله اهميت و رايىلى
كورويوروز .

4

بوتون بولردن آكلان سايور ك ائمانى مكنيلك باشما جيه نايى خلق
تريبه سايىسندە بوده جيجيك مرفرفو دىك وجودنى ، حواسنى ، اراده و كىرنجى
تريبه ايتكله ممكن اولور .

دوروجه نورك بولك ائمانى مكنيلك نايىسده بوراده ايشان تورك
خلقنىك تريبه سى ، اونك روحا بو كلسه سى و ايشير تيه قانده كئيره بيله چك بر
كتبه اولارق به تيبه سايىسى اولاليدر . مشو بيله كه ائمانى مكنيلر تور : چان
چان آكلانش و اولكچون نام حاشر لايىش ، كندى قوت و قدر ندر تيه ايتانك و
كوه مان ؛ دستى ، ملقى و علكنى سوهن اين اخلاقى و سجييه صاحبي مسلمان
اولادلى به پيئيدر مائلدر .

دوروجه ائمانى تورك مكنيلرى ايش صيفلى در . آتاشيدە كى درسىلر
اوقوتولور :

۱ دين

ائمانى مكنيلده دين اوقوتولاسىندىن مقصد ممكن مرتبه دنى و اخلاق
دوروشك اولاليدر لاسى و انكشاف ايتير لاسى اولاليدندە بو كون تريبه جيلر
برك مكنيلدر .

دين حقيقته روى بو كئيلچك بر واسطه ، بو كلك و تيز دوروشمچلر
دوروشاچى بر مئيدر . اسانلرى سمانه ايتيريدر چك دوروش بر بولدر .
بؤدمه دين و آخرت ايجون حاشر لايان برواسطه اولارق قبول ايتكله
برابر اخلاق بو كئيلر و انسان دوروشلرى قوتله ندر بولك حيات ايجون تريبه
ايدىن بر بول اولارق ده آكلان ساياليدر .

چوققوز عره خرافه لره قارشى و باطل اعتقادله بوغوش بردين فكرى
ده كل ده بلگه طيبى كوروش و دود و نونك تيبه سى اولارق دوروش بر دين
دوروشلرى ايتيلاليدر .

بو نتيجه اينده ايدە بيلملىك ايجونده دين لك ، چوققوز لك ، آكلانش و
كوروشلر سايه بايقن بر صورتده روى ايتكلر سايه ايتون اولارق نايىسى
لازمدر . بو يك عكسنى بايقن اولرك مشو نايى كورلامق و ذهن بولك طيبى